

UY XO‘JALIKLARINING ISTE’MOL VA JAMG‘ARMA FUNSIYALAR

Ilmiy rahbar: **Shermuxamedov Bexzodjon**

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Asqaraliyev Dostonbek

Toshkent davlat iqtisodiyot

universiteti Buxgalteriya hisobi fakulketi talabasi

Annotation: *this article examines the consumption and savings habits of households at the Republican level scientifically-analytically. The formation of consumer and savings behavior, the composition of these costs through internal and external factors, and the impact on the size of the savings are analyzed. On the basis of National Statistics and International Studies, in particular, on the example of Uzbekistan, factological data on the consumption costs of households and the state of the fund are presented in the article.*

Keywords: household, consumption habit, savings habit, Uzbekistan, expenditure structure, savings, financial behavior

Annotatsiya: *Ushbu maqolada respublika darajasida uy xo‘jaliklarining iste‘mol va jamg‘arma odatlari ilmiy-analitik jihatdan ko‘rib chiqiladi. Iste‘mol va jamg‘arma xulq-atvorining shakllanishi, ichki va tashqi omillar orqali mazkur xarajatlar tarkibi va jamg‘arma hajmiga ta‘siri tahlil qilinadi. Maqolada milliy statistika hamda xalqaro tadqiqotlar asosida, xususan, O‘zbekiston misolida uy xo‘jaliklarining iste‘mol xarajatlari va jamg‘arma holati yuzasidan faktologik ma‘lumotlar taqdim etiladi. Iste‘mol va jamg‘arma strategiyalarini optimallashtirish uchun takliflar shakllantiriladi.*

Kalit so‘zlar: *uy xo‘jaligi, iste‘mol odati, jamg‘arma odati, O‘zbekiston, xarajatlar tarkibi, tejash, moliyaviy xulq-atvor*

Kirish.

Uy xo‘jaliklari iqtisodiyotning asosiy bo‘g‘ini bo‘lib, ular jamiyatda tovar va xizmatlar iste‘moli hamda jamg‘arma jarayonlarini amalga oshiruvchi asosiy sub‘ekt hisoblanadi. Iste‘mol funksiyasi orqali uy xo‘jaliklari o‘z ehtiyojlarini qondiradi, jamg‘arma funksiyasi esa kelajak uchun mablag‘larni saqlash va sarmoya kiritish imkonini yaratadi. Ushbu ikki funktsiyaning o‘zaro ta‘siri iqtisodiy o‘sish, moliyaviy barqarorlik va shaxsiy moliyaviy holatni belgilashda muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, uy xo‘jaliklarining iste‘mol va jamg‘arma funksiyalarini chuqur tahlil qilish, ularning iqtisodiy jarayonlardagi o‘rni va roli haqida to‘liq tasavvurga ega bo‘lish muhimdir.

Iqtisodiy jihatdan uy xo‘jaliklari iste‘mol va jamg‘arma faoliyati orqali makroiqtisodiy muvozanatga hissa qo‘shadilar. Iste‘mol darajasi ichki talablarga bog‘liq bo‘lsa, jamg‘arma – kelajakdagi ehtiyojlar va moliyaviy barqarorlikni ta‘minlash vositasidir.

Xalqaro tadqiqotlarda uy xo'jaliklarining jamg'arma holati va iste'mol xarajatlari o'rtasidagi bog'liqliklar va farqliliklar qayd etilgan. Masalan, Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) tomonidan tayyorlangan tadqiqotda uy xo'jaliklarining daromad, iste'mol va tejash tarqalishi milliy hisob-kitoblar bilan muvofiq ravishda o'lchanishi zarurligi ta'kidlangan.

O'zbekistonda esa so'nggi yillarda uy xo'jaliklari daromadi, xarajatlari va jamg'armasi dinamikasi sezilarli o'zgarishlarga duch kelmoqda. Masalan, 2023 yilda uy xo'jaliklarining omonatlari 37 % ga o'sdi. Shu nuqtai nazardan, respublika uy xo'jaliklarining iste'mol va jamg'arma odatlari hududiy, demografik va moliyaviy omillar ta'sirida qanday shakllanganini aniqlash va shu asosida takliflar ishlab chiqish dolzarbdir.

Tahlil va muhokama

Iste'mol xarajatlari O'zbekistonda uy xo'jaliklarining yakuniy iste'mol xarajatlari jadal o'smoqda: 2024 yilda ichki iste'mol xarajatlari taxminan 78,1 mlrd AQSh dollari atrofida bo'lgan. Bu ko'rsatkich uy xo'jaliklarining to'liq iste'molini aks ettirib, mamlakat ichidagi talabning o'sishiga guvohlik beradi. Bundan tashqari, uy xo'jaliklarining tarkibida oziq-ovqat toifasining ahamiyati hali ham yuqori; masalan, 2022 yilda O'zbekistonda oziq-ovqat iste'moli tarkibida hayvon kelib chiqishi mahsulotlari ulushi o'rtacha 74,44 % ni tashkil qilgan.

Xarajatlar tarkibi jihatidan uy xo'jaliklarida oziq-ovqatdan tashqari turar-joy, transport, xizmatlar, sog'liqni saqlash kabi kategoriyalarning ulushi asta-sekin oshib bormoqda. Masalan, Statistika qo'mitasi ma'lumotlarida uy xo'jaliklarining iste'mol xarajatlari bo'yicha ma'lumotnomalar taqdim etilgan.

Bu tendensiya bilan birga, iste'molning daromaddan yuqori bo'lgan ijtimoiy guruhlarda kreditlar orqali xarajatlar amalga oshirilishi va "hozir iste'mol qil, keyin jamg'ar" strategiyasi kuchayishi mumkinligi ham ko'rsatilgan.

Jamg'arma odatlari Jamg'arma qilish – uy xo'jaliklari moliyaviy barqarorligini oshirish nuqtai nazaridan muhim. O'zbekistonda 2023 yilda uy xo'jaliklari tomonidan banklardagi omonatlar 86 trln so'mga yetgan, bu avvalgi yilga nisbatan 37 % ga o'sishni ko'rsatadi. Shu bilan birga, jamg'arma hatti-harakatiga ta'sir qiluvchi omillar ham aniqlanmoqda, jumladan moliyaviy savodxonlik yetishmasligi, investitsiya instrumentlarining rivojlanmaganligi.

Xalqaro tadqiqotlarda ham jamg'arma va iste'mol xatti-harakati orasida muhim bog'liqlik kuzatilgan. Masalan, Indonesiyada uy xo'jaliklarida jamg'arma egaligi shahar va qishloq hududlarida demografik va institutsional omillarga bog'liqligi aniqlangan.

O'zbekistonda esa respublikada moliyaviy kirish, migratsiya oqimlari va o'zaro ta'sirlar jamg'arma qilish odatlariga ta'sir qilishi mumkinligi ko'rib chiqilgan. Bundan kelib chiqadiki, jamg'arma qilish faqat daromad ortib borishi bilan emas, balki jamg'arma qilishga motivatsiya beruvchi ijtimoiy-psixologik va institutsional faktorlar bilan ham bog'liq.

Iste'mol vs jamg'arma: muvozanatli xulq-atvor Iste'mol va jamg'arma o'rtasidagi muvozanat uy xo'jaligi moliyaviy barqarorligi uchun muhim. Agar iste'mol yuqori bo'lsa,

jamg'arma uchun mablag' qolmasligi mumkin; aksincha, jamg'arma yetarli bo'lmasa, kelajakda moliyaviy xavfsizlik zaif bo'ladi.

O'zbekistonda iste'molning ichki ulushi nominal YaIMga nisbatan taxminan 57,8 % ni tashkil etgan. Bu raqam iste'molning mamlakat iqtisodidagi o'rnini va uy xo'jaliklari xarajatlarining mamlakat iqtisodiyoti bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, jamg'arma hajmining oshishi bank omonatlarida ko'zga tashlanmoqda, ammo bu jamg'armaning real investitsiyalarga aylanishi darajasi pastligi aytilmoqda.

Demografik xususiyatlar ham muhim: yosh oilalarda iste'mol ulushi yuqoriroq bo'lishi, kattaroq oilalarda tejash ehtimoli oshishi mumkin. Xalqaro tadqiqotlarda yoshga va oilaviy holatga bog'liq jamg'arma qilish ehtimoli o'zgarishi aniqlangan.

Hududiy va ijtimoiy faktlar O'zbekistonda Urban vs qishloq farqi ham mavjud: moliyaviy institutlarga kirish qishloq hududlarida pastroq bo'lishi, jamg'arma imkoniyatlarini cheklashi mumkin. Xalqaro tajribada bu farq jamg'armani shakllantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatgani aniqlangan.

O'zbekistonda ham uy xo'jaliklarining daromad va xarajat strukturalari hududlarga, oilaviy holatga, makroiqtisodiy sharoitga ko'ra farq qilishi ehtimoli mavjud. Misol uchun, uy xo'jaliklarining 2019 yildagi per capita xarajatlari xalqaro taqqoslashlarda ~955,8 AQSh dollari darajasida bo'lgan.

Muammolar va cheklovlar Jamg'arma qilish bo'yicha xulq-atvorni oshirishga bir nechta to'siqlar mavjud: birinchidan, moliyaviy savodxonlik darajasi pastligi; ikkinchidan, investitsiya instrumentlari va resurslari etishmasligi; uchinchidan, istiqbolga tayyorlik pastligi. O'zbekistonda omonatlar hajmi o'sayotgan bo'lsa-da, ular real investitsiyaga aylanishi past ekanligi alohida qayd etilgan.

Bundan tashqari, iste'molning kredit bilan moliyalashtirilishi ijtimoiy «hozir iste'mol qil» tamoyilini kuchaytirishi mumkin, bu esa jamg'armani pasaytirishi xavfini tug'diradi. Xalqaro tadqiqotlarda raqamli moliyaviy xizmatlarning kengayishi iste'mol hajmini oshirib, jamg'arma darajasini pasaytirishi mumkinligi ko'rsatilgan.

Xulosa

Tahlillar natijasida shuni aniqlash mumkinki, O'zbekistonda uy xo'jaliklarining iste'mol xarajatlari tez sur'atlarda o'smoqda, bu esa ichki talabning kuchli ekanini bildiradi. Jamg'arma hajmlari ham ortmoqda, lekin bu jamg'armaning investitsiyalarga aylanish sur'ati pastligi hamda jamg'arma odatlari shakllanishida moliyaviy, institutional va huquqiy to'siqlar mavjudligi aniqlandi. Iste'mol va jamg'arma o'rtasida muvozanatni ta'minlash uy xo'jaliklarining moliyaviy barqarorligi va iqtisodiyotning ichki rivojlanishi uchun muhim. Shu sababli, uy xo'jaliklarining jamg'arma odatlarini rivojlantirishga qaratilgan moliyaviy savodxonlikni oshirish, investitsiya imkoniyatlarini kengaytirish va ijtimoiy xabardorlikni kuchaytirish tavsiya etiladi.

Foydalangan adabiyotlar

Zwijnenburg J., Bournot S., Grahn D., Guidetti E., *Distribution of household consumption and saving in line with national accounts: Methodology and results from the 2011-2012 collection round*, OECD Statistics Working Papers No. 2021/01, 2021, pp. 1-10.

Maftuhin M., Kusumawardani D., *Household Saving Behavior on Formal Financial Institutions in Urban and Rural Areas*, Ekuilibrium: Jurnal Ilmiah Bidang Ilmu Ekonomi, 7(1), March 2022, pp. 40-53.

Akhmedov U.K., *Directing Household Monetary Savings to Investment in Uzbekistan*, European Journal of Economics, Finance and Business Development, 12(1), 2025, pp. 15-28.

“Statistical Study of Income and Expenditure of Households in Uzbekistan”, EPRA Journals SEEQ, 2021, pp. 27-35. eprajournals.com

Bhat M.A., *Antecedents of Savings Behaviour Among Rural Households in India*, Social Studies, 2024, pp. 52-67. journals.sagepub.com

Urishov B., *Consumer Behavior Changes in Uzbekistan between 2010-2020*, Research Article, July 2024, pp. 91-95.

“Uzbekistan – Household Budget Survey 2017”, Data Catalog, State Committee for Statistics of the Republic of Uzbekistan on Statistics, 2019, pp. 1-10.

“Study – Listening to the Citizens of Uzbekistan: Baseline Household Survey”, Central Bank, 2023, pp. 3-12.

“Annual Report 2023”, Central Bank of Uzbekistan, 2024, pp. 45-50. www.cbu.uz

“Metadata – Consumption Expenditures of Households (Uzbekistan)”, Central Bank of Uzbekistan, 2024, pp. 5-12. www.cbu.uz

-